

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ
В КОСМІЧНОМУ ПРОСТОРИ****INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF THE STATE'S ACTIVITIES IN OUTER SPACE**

Осьмірко І.Р., студентка ІV курсу міжнародно-правового факультету
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Роянова І.В., асистентка кафедри права Європейського Союзу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена висвітленню особливостей правового регулювання міжнародного космічного права та розгляду сучасних проблем, пов'язаних з розвитком космічного туризму та відсутністю належної регламентації питання щодо космічного сміття. Дана характеристика основним джерелам міжнародного космічного права, які визначають статус космічного простору та регламентують поведінку учасників міжнародних відносин. Зокрема звертається увага на міжнародний договір, міжнародний звичай, основні принципи космічного права, акти м'якого права, національне законодавство, які в сукупності грають важливу роль у регламентації діяльності держав в космічному просторі. Наголошено на тому, що саме акти м'якого права, які не мають вищої юридичної сили, у вигляді резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, керівних положень та кодексів поведінки, частіше застосовуються для регламентації поведінки в Космосі і слугують засобом встановлення *opinio juris*. Зазначено, що сучасне правове регулювання містить деякі прогалини, пов'язані з невизначеними досі або неналежним чином визначеними низки понять (космічний простір, космічний об'єкт, астронавт, космічний туризм, космічний турист, космічне сміття) та діяльності, яка здійснюється учасниками міжнародних відносин на сучасному етапі. Окремо підкреслюється на важливості розмежування «комерційних авіаційних польотів» і «комерційних космічних польотів», що є важливим для правового врегулювання космічного туризму. Наголошується на важливості регламентації відносин відповідальності в сфері космічного туризму, врегулювання обставин, коли космічний турист зазнає травм, втрат або збитків запровадження належних процедур уникнення ризиків. Звертається увага на проблемі, що стосуються космічного сміття, запобігання його утворенню або видалення, яке може нанести певну шкоду в космосі іншим супутникам. Наприкінці, зроблено висновок про невичерпний характер проблемних та неврегульованих питань, що були зазначені в цій статті. Поява нових видів діяльності, здійснюваних державами та приватними компаніями, також створюватиме виклики для космічного права в майбутньому, якщо не буде на належному рівні врегульовано.

Ключові слова: міжнародне космічне право, космічний простір, космічний об'єкт, астронавт, космічний турист, космічний туризм, космічне сміття, територія загального користування.

The article is devoted to highlighting the peculiarities of legal regulation of International Space Law and outlining of modern issues, related to the development of space tourism and the lack of appropriate regulation of the issue of space debris. It was described the main sources of international space law, which determine the status of outer space and regulate the behaviour of participants in international relations. In particular, attention is drawn to the international treaty, international custom, basic principles of space law, acts of soft law, national legislation, which all together play an important role in regulating the activities of states in outer space. It is emphasized that soft law in the form of resolutions of the UN General Assembly, guidelines and codes of conduct, that do not have supreme legal force, are more often used to regulate behaviour in space and serve as a means of establishing *opinio juris*. It is noted that the current legal regulation contains some gaps related to a number of concepts still undefined or inadequately defined (outer space, space object, astronaut, space tourism, space tourist, space debris) and activities carried out by participants in international relations at the current stage. The importance of distinguishing between "commercial air flights" and "commercial space flights" is emphasized, which is important for the legal regulation of space tourism. It is emphasized on the importance of regulation of liability relations in the field of space tourism, regulation of circumstances when a space tourist suffers injuries, losses or damages and introduction of proper risk avoidance procedures. Attention is drawn to the problem related to space debris, prevention of its formation or removal that may cause risks for damage in space to other satellites. Summarising, a conclusion was made about the open list of the problematic and unsettled issues that were mentioned in this article. The emergence of new activities by states and private companies will also create challenges for space law in the future if they are not adequately regulated.

Key words: international space law, outer space, space object, astronaut, space tourist, space tourism, space debris, *res communis*.

Актуальність. Космічне право відносно нова галузь сучасного міжнародного публічного права і її виникнення було пов'язано з початком діяльності держав у відкритому космосі. «Космічна ера» розпочалась 4 жовтня 1957 р. з запуском першого супутника Землі (Спутнік 1), який облетів її орбіту впродовж 96 хвилин. Для світового співтовариства це було визначною подією, яку іноді в літературі називають «Супутниковий шок» (Sputnik shock). З одного боку це був величезний прогрес в науці і техніці, з іншого – це була загроза безпеці всього людства, тому що космічний простір міг би використовуватися для ведення війни між державами. За підтримки ООН була розпочата нормотворча діяльність і укладено п'ять основних міжнародних договорів, які зараз регулюють діяльність держав, міжнародних урядових і неурядових організацій, транснаціональних корпорацій в космічному просторі. Але міжнародний договір є не єдиним джерелом міжнародного космічного права, що регулює ці відносини. Міжнародний звичай, основні принципи міжнародного права, акти м'якого права, національне законодавство грають важливу роль у регламентації цієї діяльності держав. Крім того,

стрімка і нестримна динаміка розвитку технологій, космічної науки, супутників, інтерес до вивчення та привласнення космічного простору обумовлює виникнення низки питань, що поки мають прогалини у правовому регулюванні. Одним з актуальних, що зовсім скоро може викликати багато проблем, пов'язаних з технологічними ризиками, відповідальністю та безпекою, є космічний туризм у комерційних цілях та загроза космічного сміття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці серед вчених, що займалися дослідженням міжнародного космічного права і космічного права України, безпеки космічної діяльності є такі, як І. П. Андрушко, О. В. Беглий, Н. Р. Малишева, О. А. Радзівілл, О. С. Стельмах, Ю. С. Шемчушенко. Серед сучасних американських та західноєвропейських вчених, які комплексно розглядали особливості правового регулювання територій загального користування (Антарктика, космічний простір) є І. Марбос (I. Marboe), Ф. Трончетті (F. Tronchetti), Р. Фолк (R. Falk), (L. Fountain), П. Маланчук (P. Malanczuk), М. Бенко (M. Benkö), Л. Ханнікейнен (L. Hannikainen), Б. Ченг (B. Cheng).

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Мета дослідження в межах цієї статті полягала в аналізі джерел міжнародного космічного права, які складають основу правового регулювання зазначеної сфери відносин між державами, а також наприкінці визначення проблемних питань які виникли на сучасному етапі розвитку.

Виклад основного матеріалу. Запуск першого супутника на орбіту Землі відбувся під час «холодної війни», що перетворила світ на біполярний. В таких умовах необхідність у створенні належного правового регулювання була вельми важливою. Сама подія свідчила про появу звичаю міжнародного права. Далі були резолюції Генеральної Асамблеї ООН, якими було проголошено статус космосу, в тому числі Місяцю та інших небесних тіл, як простору загального користування ('res communis'), який повинен використовуватися у мирних цілях. Продовжимо з окремого розгляду основних джерел міжнародного космічного права, які визначають його статус та регламентують діяльність учасників міжнародних відносин.

Міжнародно-правовий звичай. Космос є простором поза межами національної юрисдикції [1, с. 56] і не може бути ніким привласнений (ст. 2 Договору про космос 1967 р.). Ця норма є звичаєм в міжнародному праві. Польот штучного супутника не супроводжувався протестами з боку держав щодо порушення принципу суверенної рівності. Така мовчазна згода була сприйнята як факт створення «миттєвого звичаю» [2, с. 5]. Хоча концепція останнього іноді може піддаватися критиці серед юристів-міжнародників. Так, лише дві держави, які одночасно були головними суперниками часів «холодної війни» – Радянський Союз і Сполучені Штати Америки – мали реальні можливості здійснювати діяльність у відкритому космосі, а отже – технічні можливості відреагувати на це. Однак цей прецедент демонстрував покликання права завчасно надати визначення майбутній поведінці держав в його освоенні [2, с. 5].

Іншим прикладом звичаєвої норми у космічному праві є норма щодо розмежування космічного і повітряного просторів. Міжнародні договори досі не містять положень що б визначали межу, де завершується повітряний простір, а отже припиняє діяти право і юрисдикція держав. Однак застосовується теорія вченого Теодора фон Кармана про межу на висоті 100 км., де силу підйому перевищує аеродинамічну підйомну силу, тобто атмосфера Землі стає тоншою для авіаційних цілей [1, с. 65].

Міжнародні договори. Першим договором, який регулював би діяльність держав у Космосі, був Договір про принципи управління діяльністю держав щодо експлуатації та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (Договір про космос 1967 р.) [3]. За своїми властивостями він є договором-законом, оскільки містить базові принципи і положення, що визначають поведінку держав у Космосі. Так, він визначає, що використання космосу повинно бути в інтересах всього людства (ст. 1), відповідно до міжнародного права, включаючи Статут ООН (ст. 3). Це означає, що основні принципи міжнародного права, як норми *jus cogens* і одночасно *erga omnes*, визначають подальшу поведінку держав і її подальшу нормативну регламентацію.

Цікавим також є положення щодо визначення статусу космічного простору як такого, що є провінцією усього людства (*province of all mankind*). І визначальним є те, що таке визначення міститься тільки в Договорі про Космос 1967 р. Доктрина міжнародного права пропонує використовувати поняття для визначення його статусу як спільної спадщини людства (*common heritage of all mankind*) або територія загального користування (*res communis* – до них відносять Антарктику, відкрите море) [1, с. 58].

Важливим принципом також є той, що космічний простір, Місяць та інші небесні тіла повинні використовуватися у мирних цілях. Однак ст. 4 деталізує нам сутність

такого режиму, який має часткове відношення до статусу демілітаризованої території, що мають Місяць та інші небесні тіла. Загалом положення про мирне використання космічного простору означає таке, що позбавлене агресії (застосування сили чи погрози силою) [4, с. 651]. На підтвердження частково демілітаризованого статусу Місяця та інших небесних тіл вказує ч. 2 ст. 4 щодо заборони розміщення військових баз, установок і фортифікацій, випробування будь-яких видів зброї і проведення військових маневрів. Однак, при цьому дозволяється використовувати військовий персонал для наукових досліджень або будь-яких інших мирних цілей. При цьому ч. 1 зазначеної статті забезпечує тільки заходи розбросення від ядерної зброї чи будь-якої зброї масового знищення навколо орбіти Землі.

Стаття 5 забезпечує щоб астронавтам надавалась належна допомога і захист. Але поняття поки залишається недостатньо визначеним особливо у зв'язку з розвитком космічного туризму і діяльністю приватних компаній, які проводять таку діяльність.

На основі Договору про космос 1967 р. були укладені такі: Угода про порятунок астронавтів, повернення астронавтів і об'єктів, запущених у відкритий космос 1968 р., Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами 1972 р. [5], Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір 1975 р. [6], Угода про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах 1979 р. [7]. Кожна з цих угод визначає окремі особливості регулювання мирної діяльності в космосі, відповідальності держав за таку діяльність.

М'яке право. Незважаючи на те, що до переліку загальноновизнаних джерел міжнародного права (ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН) не входять акти м'якого права, вони як джерела, що не мають вищої юридичної сили, останнім часом набувають важливого значення у врегулюванні відносин між державами, в тому числі в сфері космічного права. Зокрема, п. 70 Консультативного висновку Міжнародного Суду ООН щодо законності погрози ядерною зброєю чи її застосування від 19 липня 1996 р. «Суд зазначає, що резолюції Генеральної Асамблеї, навіть якщо вони не мають обов'язкового характеру, іноді можуть мати нормативне значення. При певних обставинах вони можуть забезпечувати свідчення, важливі для встановлення факту наявності будь-якої норми або появи *opinio juris*» [8]. Тобто, резолюції Генеральної Асамблеї ООН є по-суті «передправом». Крім того, Комісія ООН з міжнародного права у своїй Доповіді визначає, що практика як обов'язковий елемент звичаєвої норми може виражатися у формі поведінки у зв'язку з резолюціями, ухваленими міжнародною організацією чи на міжурядовій конференції (висновок 6 п. 2) [9].

Резолюції Генеральної Асамблеї ООН щодо регулювання діяльності в космосі були важливим політичним регулятором, який сприяв спочатку укладенню Договору про Космос 1967 р., а потім і інших договорів.

Перша резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 13 грудня 1958 р. № 1348 [10] була присвячена розгляду питання щодо мирного використання космічного простору. В ній зокрема висвітлені такі питання, як космос є простором спільних інтересів всього людства і визнання спільної мети сприяння його мирного використання. Наголошується на важливості міжнародного співробітництва, що сприятиме дружнім відносинам між державами і також мирному використанню космосу, а також важливості створення Комітету мирного використання космічного простору. Наступні дві резолюції були увалені 20 грудня 1961 р. № 1721 [11] щодо міжнародного співробітництва у мирному використанні космічного простору та 13 грудня 1963 № 1962 Декларація про принципи управління діяльністю держав у експлуатації і використанні космічного простору [12]. Остання визначає ключові принципи міжнародного космічного права і за своїми властивостями є нормами *jus cogens*.

Крім резолюцій, до актів м'якого права, що регулюють поведінку держав в космосі, є керівні положення [13], кодекси поведінки, які укладаються Комітетом мирного використання космічного простору та його підкомітетами.

Окремі проблемні питання сучасного правового регулювання діяльності у відкритому космосі. В доктрині термін «космічний туризм» визначено як «будь-яка комерційна діяльність, що пропонує клієнтам прямий або опосередкований досвід космічних подорожей» [14] та космічний турист як «особа, яка здійснює екскурсію або подорож у космос, до нього або через нього чи до небесного тіла з метою задоволення та/або відпочинку» [15]. Одним з найперших випадків космічного туризму на початку жовтня 2004 року став космічний корабель SpaceShipOne, який був успішно «запущений» з літака-носія White Knight і здійснив свою подорож на висоту понад сто кілометрів і назад. В результаті успіх проекту компанії Mojave Aerospace Ventures, продемонстрував, що з'явилася технологія короткочасних суборбітальних польотів людини, що заохочує ще більш амбітні плани космічного туризму. З тих пір ідея космічного туризму зростає в масштабах: Джефф Безос (Amazon), Річард Бренсон (Virgin Atlantic) та Ілон Маск (Tesla) створили власні компанії для організації позаземних турів. Одними з останніх прикладів є четверо приватних цивільних осіб, які здійснили повністю комерційний орбітальний політ організований SpaceX в 2021 році.

Сприйняття суспільством комерційних космічних подорожей перетворилося з простої фантазії на можливість і вже стала реальністю. Значні ресурси спрямовуються на подальше вдосконалення технологій для розвитку індустрії космічного туризму, проте правове регулювання цих сфер не розвивається так стрімко. Правові питання, пов'язані з відповідальністю, розвитком прав власності, правовим статусом туристів – це питання, що досі не є чітко врегульованими в міжнародному праві, та які стають ще більш складними з огляду на обмеження правового режиму, який вже встановлений для космічного простору (*res communis*).

Договір про космос 1967 р. передбачає, що «космічний простір ... не підлягає національному привласненню ні шляхом проголошення суверенітету, ні шляхом використання або окупації, ні будь-якими іншими засобами (ст. 2). За звичаєвим правом космічний простір є «вільним» для використання – туристична діяльність, яка здійснюється в космічному просторі, не потребує попередньої згоди з боку будь-якої суверенної держави [16]. Окрім того, будь-яка космічна туристична діяльність, що вимагає запуску з Землі передбачає «використання» як космічного, так і повітряного простору. Відповідно до правової позиції може мати відношення як право повітряного простору, так і космічного простору. Прогалиною наразі є те, що через невизначеність правового поняття «космічний простір» постає питання розмежування «комерційних авіаційних польотів» і «комерційних космічних польотів», що також є не менш важливим задля правового врегулювання космічного туризму, адже на відміну від міжнародного права космічного простору, право повітряного простору ґрунтується на принципі, що повітряний простір становить територію відповідної держави. Чиказька конвенція передбачає, що «кожна держава має повний і виключний суверенітет над повітряним простором над своєю територією» (ст. 1) [18], що також відображено у звичаєвому міжнародному праві [17]. Як наслідок, цивільні та комерційні повітряні судна мають лише певні обмежені права на вхід у повітряний простір іншої держави» (ст. ст. 5, 6) [18]. Враховуючи відмінності у фундаментальних правових принципах між повітряним правом і міжнародним космічним правом – що, природно, матиме наслідки для таких питань, як юрисдикція і відповідальність у застосуванні до космічного туризму, адже важливо розмежувати, які закони де застосовуються.

Врегулювання космічного туризму, ускладнюється «гібридними» обставинами, коли відбувається запуск космічного корабля з іншого корабля в повітряному просторі. У випадку аварії під час польоту, відповідний правовий режим, який буде застосовуватися, буде залежати від того, коли сталася аварія, адже за існуючими правовими принципами правове врегулювання полягало б у застосуванні повітряного права до «комбінованого» корабля (тобто до запуску), а потім у застосуванні космічного права до запущеного корабля з моменту його запуску і до повернення на Землю. Правове становище потерпілого, наприклад, учасника космічного польоту, буде залежати від «випадкових» обставин. Це ще раз вказує на необхідність створення договірних норм, заснованих на існуючих принципах космічного права, які б охоплювали всю діяльність у сфері космічного туризму [19].

Окрім спірного питання галузі права, що повинна застосовуватись до правового врегулювання польотів з метою космічного туризму, важливо відзначити те, що насаперед поняття «космічний турист» в міжнародному космічному праві не визначено. У головних міжнародних договорах не має згадки про поняття «космічний турист», так само як і резолюції Генеральної Асамблеї ООН не підіймають цього питання. Існуючий звід норм міжнародного космічного права, однак, передбачає космічні подорожі «астронавтів» і «персоналу космічного корабля», але поняття космічного туриста не підпадає під ці визначення. Наразі окремі аспекти космічного туризму регулюються відповідними положеннями Договором про космос 1967 р., Конвенції про міжнародну цивільну авіацію тощо. Стаття V Договору про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла покладає на держави зобов'язання надавати допомогу космонавтам у моменти аварійних посадок. Те ж саме закріплено в Угоді про рятування космонавтів, повернення космонавтів і повернення об'єктів, запущених у космічний простір. Однак, ці договори застосовуються лише до космонавтів, визначених як посланці людства, або персоналу космічного корабля.

Оскільки космічні туристи не підпадають під сферу дії договорів, вони прямо не наділені цими правами і держави потенційно не зобов'язані надавати їм допомогу. Під питанням також є положення Конвенції про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами, застосування якої є невизначеним щодо космічного туризму. Наприклад, у випадку шкоди, заподіяної космічним об'єктом громадянам цієї запускаючої держави або іноземним громадянам у той час, коли вони беруть участь у операціях, пов'язаних з цим космічним об'єктом, з часу його запуску або на будь-якій наступній стадії аж до його спуску, або в той час, коли вони знаходяться на запрошення цієї запускаючої держави у безпосередній близькості від району запланованого запуску або повернення об'єкта. Невизначеним є питання чи підпадають космічні туристи під цей виняток, оскільки вони, як правило, не виконують таких завдань. Проте, за певних обставин, може виникнути необхідність розглянути конкретні функції, які виконував турист, перебуваючи на борту космічного об'єкта, що може призвести до невизначеності [20]. Таким чином, визначення поняття «космічний турист» має істотне значення для подальшого правового врегулювання космічного туризму та захисту прав і інтересів всіх його учасників.

Окремими питаннями, що можуть виникнути в майбутньому є матеріальні майнові права. За відсутності можливості привласнення та встановлення суверенітету на певній території в космосі або інших планетах чи Місяці постає питання права на власність будівель, чи інших споруд, що можуть бути побудовані в майбутньому. Відповідно до Договору по космосу, «юрисдикція і контроль над космічними об'єктами і його персоналом під час перебування в космічному просторі або на небесному

тілі» покладаються на державу, яка реєструє цей об'єкт відповідно до Угоди про реєстрацію (ст. 8 Угоди про космос 1967 р.) [3]. Визначення «космічного об'єкта» є розпливчастим і треба визначити які саме споруди підпадають під дію Договору та чи не суперечить це принципу відсутності суверенітету в космічному просторі (ст. 1 (b) Угоди про реєстрацію) [6].

Необхідно не тільки встановити відповідні стандарти безпеки, що стосуються проектування, будівництва та експлуатації ракети-носія для космічного туризму, але й створити на міжнародному рівні систему відповідальності та зобов'язань, доповнену національним законодавством, для регулювання обставин, коли космічний турист зазнає травм, втрат або збитків, щоб усунути невизначеність і забезпечити запровадження належних процедур уникнення ризиків. Наразі відповідно до Договору про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла та міжнародному звичасовому праву будь-яку відповідальність за певну шкоду несе держава, що запускає космічне судно (ст. 1(c) Конвенції про відповідальність) [5]. Більше того, всі держави, що запускають об'єкти, несуть це міжнародне зобов'язання відповідальності на солідарній основі [20]. На національному рівні країни зацікавлені в розвитку космічного туризму та інших дій в космосі розробляють відповідне законодавство. Наприклад, Закон США про внесення змін до Закону про комерційні космічні запуски 2004 року (CSLAA) встановлює правила безпеки для комерційних космічних туристичних польотів. Цим документом вносяться зміни до Закону щодо визначення наступних термінів: екіпаж, учасник космічного польоту та інших [21]. Поправки звільняють учасників космічних польотів від вимог програми відшкодування відповідальності. «Учасник космічного польоту» означає фізичну особу, яка не є членом екіпажу або державним космонавтом, що перевозиться на ракеті-носії або ракеті-носії, що повертається [22]. Правила, прийняті FAA у 2006 році, доповнюють CSLAA, встановлюючи «правила щодо кваліфікації та підготовки екіпажу, а також інформованої згоди для екіпажу та учасників космічних польотів».

Попри це, важливою є також певна систематизація та узагальнення норм на міжнародному рівні щодо забезпечення захисту, відшкодування шкоди та інших аспектів пов'язаних з космічними запусками в комерційній цілях. Як зазначалося вище, розвиток індустрії космічного туризму викликає потребу внесення змін та доповнень в міжнародне космічне право. Існуючий міжнародно-правовий режим, повинен бути змінений і розширений, щоб задовольнити потреби цієї прогресуючої індустрії.

Діяльність у сфері космічного туризму неминуче призведе до посилення тиску на космічне середовище. Захист довкілля є актуальним не тільки на землі, але в космічному просторі. Сучасне імперативне міжнародне космічне право не містить юридичного визначення поняття космічного сміття, хоча вона є нагальною проблемою, що може призвести до катастрофи в майбутньому і вже зараз кожна держава окремо та в кооперації з іншими повинна чітко встановлювати та дотримуватись загальних правил діяльності в космічному просторі задля того щоб мінімізувати її наслідки та попередити утворення космічного сміття. Загалом, космічне сміття, або орбітальне сміття, визначається як штучні об'єкти, що застрягли на навколосемній орбіті. Через надзвичайну швидкість, з якою вони рухаються, вважається, що вони становлять серйозну загрозу для активних космічних проектів [23].

Міжнародне космічне законодавство не містить прямо і безпосередньо правових норм, що стосуються космічного сміття, запобігання утворенню космічного сміття або видалення космічного сміття. Однак існують деякі правові норми, включені в космічні договори, які, встановлюючи певні принципи і правила, в цілому застосовуються до

космічної діяльності і, отже, включають космічне сміття в сферу своєї дії. Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла встановлює, що держави-учасниці Договору проводять вивчення і дослідження космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, таким чином, щоб уникати їх шкідливого забруднення. Іншим документом, що встановлює певні рекомендації є Керівні принципи запобігання утворенню космічного сміття та інші пов'язані з ними документи щодо захисту космічного середовища від космічного сміття.

Космічне сміття – це будь-яке обладнання або уламки, залишені людиною в космосі. Це можуть бути великі об'єкти, такі як супутники, які вийшли з ладу або були залишені на орбіті в кінці своєї місії. Деяке космічне сміття утворюється внаслідок зіткнень або протисупутникових випробувань на орбіті. Коли два супутники стикаються, вони можуть розбитися на тисячі нових уламків, створюючи багато нового сміття. Це трапляється рідко, але деякі країни, в тому числі США, Китай і Індія, використовували ракети для тренування підриву власних супутників. Це створює тисячі нових небезпечних уламків.

Найбільшу небезпеку космічне сміття становить для інших супутників на орбіті. Ці супутники повинні уникати зіткнення з ними і потенційного пошкодження або знищення. Зіткнення трапляються рідко: у березні 2021 року після зіткнення розпався китайський супутник. До цього останній супутник, який зіткнувся і був знищений космічним сміттям, був у 2009 році. Беручи до уваги те, що космічне сміття це результат дії людини та воно може нанести певну шкоду в космосі іншим супутникам, постає питання відповідальності. В рамках Конвенції про відповідальність існують різні ступені відповідальності відповідно до місця заподіяння шкоди. Відповідальність обмежується, коли інцидент відбувається в повітряному просторі або в космічному просторі, оскільки в договорі зазначено, що відповідальність за шкоду, заподіяну «не на поверхні Землі», залежить від наявності вини в діях держави [4, с. 326–328]. Це має чіткі наслідки для сценаріїв, пов'язаних з уламками, оскільки шкода буде завдана у космічному просторі. Для того, щоб договір міг успішно застосовуватися, необхідно довести наявність вини. Однак, коли шкода завдається на поверхні Землі, як у випадку з Космос 954, який увійшов у щільні шари земної атмосфери і зруйнувався над північно-західними районами Канади, настає найвищий ступінь відповідальності, що охоплює практично всю заподіяну шкоду без обмежень. Радянський супутник завдав шкоди канадській власності на поверхні планети, в той час як основна, майже виняткова, загроза уламків існує на орбіті. Через це застосовується різний рівень відповідальності.

Конвенція про відповідальність не передбачає правових засобів захисту для всіх можливих сценаріїв, деякі питання відповідальності залишаються без відповіді, прикладом можуть бути тілесні ушкодження, отримані в космосі або на небесному тілі [24, ст. 128]. Оскільки орбітальне сміття не було визначено як значна проблема під час написання договору, це питання, яке, хоча принципи договору і є застосовними, безпосередньо не вирішується. Це обмежує актуальність договору, оскільки сміття є найбільш значною поточною загрозою для космічної діяльності. Аналогічна ситуація зараз спостерігається при розгляді потенційних претензій щодо компенсації через космічне сміття; Конвенція про відповідальність не пройшла перевірку на здатність врегулювання такого інциденту. У випадку «Космос 954» договір працював ефективно, але водночас продемонстрував сфери, в яких він створював правову невизначеність. Початкова відмінність між «Космосом 954» і потенційним інцидентом пошкодження супутника уламками полягає в наявності інформації. Коли об'єкт впав на канадську територію, не

було жодних сумнівів, що це був радянський корабель «Космос 954»; у разі пошкодження супутника на орбіті впевненості буде набагато менше. Найбільш вірогідним сценарієм є те, що уламки, які спричинили катастрофу, будуть занадто малими, щоб їх можна було відстежити, а отже, довести відповідальність буде неможливо. Навіть якщо походження уламків буде відоме, ситуація все одно не буде просто вирішена. Оскільки, коли шкода завдається в космосі, положення Конвенції про відповідальність вимагають доведення вини, це буде важко довести у випадку з мертвим супутником, відпрацьованим ступенем ракети або болтом, що загубився. Крім того, за відсутності доступу до речових доказів залишається можливість того, що держава може просто заперечувати, що відповідний об'єкт є її власністю [24, ст. 318].

Недоліки в законодавстві щодо механізмів ліквідації космічного сміття пов'язані з тим, що правові рамки космічної діяльності не накладають жодних юридичних зобов'язань щодо видалення сміття та обслуговування на орбіті [25].

Окремим невирішеними питанням, що може мати вплив на розв'язання спорів пов'язаних зі шкодою нанесеною космічним сміттям є те, що нормативно-правова база не містить стандартів для визначення того, чи є той чи інший об'єкт космічним сміттям. Іншим важливим питанням є те, як отримати дозвіл на вилучення у випадках, коли, наприклад, держава або реєстр не погоджується на вилучення або не надає дозвіл третій стороні з міркувань безпеки. Оскільки не існує юридичного зобов'язання для держав вилучати свої об'єкти. Договорами з космічного права не передбачається зміна або передача права власності на космічні об'єкти. Таким чином, у разі аварії, що сталася під час роботи супутника первісна держава-запускник буде нести відповідальність за будь-яку потенційну шкоду, хоча вона, можливо, не мала жодних можливостей контролю над супутником [25].

В підсумку, Керівні принципи запобігання утворенню космічного сміття та інші пов'язані з ними документи щодо захисту космічного середовища від космічного сміття відображають екологічно значущі технічні заходи для майбутніх космічних місій, але не вирішують всіх питань відповідальності, запобігання утворення та видалення космічного сміття.

Оскільки ці документи не є юридично обов'язковими, вони не створюють норм міжнародного права, порушення або недотримання яких призводило б до міжнародної відповідальності держав за створення або недопущення утворення космічного сміття. Таким чином, дотримання таких заходів має лише добровільний характер і не може бути юридично примусовим. Ще однією слабкою стороною керівних принципів з точки зору змісту є той факт, що вони не передбачають дуже обмежувальних стратегій запобігання, хоча постійне зростання космічного сміття вимагало б цього [25].

Висновки. Стрімкий розвиток діяльності людини у космосі та технологій став підґрунтям виникнення нового зводу норм та звичаїв, що в сукупності створюють таку галузь як космічне право. Правовою базою для врегулювання питань пов'язаних з діяльністю в космічному просторі є міжнародний звичай та норми м'якого права, норми національного законодавства окремих країн, а також, принципи і стандарти міжнародного права, основні з яких містяться в п'яти міжнародних договорах і п'яти зводах принципів, що регулюють космічний простір, які були розроблені під егідою Організації Об'єднаних Націй. Важливим аспектом космічного права є те, що наразі провідну роль у вирішенні спорів відіграє джерело, що не має обов'язкової сили, а саме м'яке право, закріплене в резолюціях ГА ООН, консультативних висновках Міжнародного суду ООН.

Хоча міжнародна дискусія щодо потреби кодифікації прийнятної поведінки в космосі продовжує відігравати активну роль, деякі важливі питання залишаються не вирішеними, включаючи в себе юридичну невизначеність окремих базових понять, таких як «космічний простір», «космічний турист», «космічний туризм», питання розмежування космічного та повітряного простору, «космічне сміття» та інші. Прогалини та відсутність положень, що регулюють відповідальність, створюють ризик відсутності у майбутньому достатніх та належних засобів врегулювання міжнародних конфліктів, притягнення до відповідальності та відшкодування шкоди.

Окремими проблемними питаннями сучасного правового регулювання діяльності у відкритому космосі є космічний туризм та загроза космічного сміття. Вже зараз комерціалізація космосу стала невідворотною та розвивається дуже стрімко, одним з її проявів є космічні комерційні запуски цивільних в космос. Розвиток цієї сфери має великі наслідки, починаючи з подальшого можливого бажання набуття прав власності в космосі та на поверхні космічних об'єктів, до потенційних аварій, конкретних гарантій відповідальності за які наразі не існує.

Питанням, яке певною мірою впливає з попереднього часу і взагалі з ситуації, що космічний простір активно нині використовується та вивчається з різними цілями, є утворення, а згодом загроза космічного сміття. Важливим є розвиток законодавства про відповідальність та систему компенсацій, вироблення правових засобів захисту від шкоди нанесеною космічним сміттям, а також запобігання утворенню космічного сміття або видалення космічного сміття.

Список наявних проблемних та не врегульованих питань в цій статті не є вичерпним. Освоєння космосу для зростаючого спектру державних і приватних видів діяльності також створює значні виклики для космічного права. Положення договорів, на яких базується космічне право не є достатнім у зв'язку з розвитком технологій та діяльності людини в космосі, новими комерційними космічними цілями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Tronchetti F. The exploitation of natural resources of the moon and other celestial bodies : a proposal for a legal regime. Leiden ; Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2009. 382 p.
2. Jakhu, Ram S. and Freeland, Steven, The Relationship Between the Outer Space Treaty and Customary International Law (2016). URL: <https://ssrn.com/abstract=3397145> ; <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3397145>
3. Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies, on January 27, 1967. URL: <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/outerspacetreaty.html>
4. Cheng B. Studies in International Space Law. Clarendon Press, 1997. 800 p. P. 651.
5. Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects, signed in September 1, 1972. URL: https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_26_2777E.pdf
6. Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space, on 12 November 1974. URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIV-1&chapter=24&Temp=mtdsg3&clang=en
7. Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies, on December 5, 1979. URL: https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_34_68E.pdf
8. Advisory opinion of the International Court of Justice of the United Nations on the legality of the threat of nuclear weapons or their use from July 19, 1996. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/95>
9. Report of the UN International Law Commission. Seventieth session (April 30 – June 1 and July 2 – August 10, 2018). URL: https://legal.un.org/ilc/reports/2018/english/a_73_10_advance.pdf

10. Resolution 1348 (XIII) adopted by the General Assembly UN. URL: https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_13_1348E.pdf
11. Resolution 1721 (XVI) adopted by the General Assembly UN. International co-operation in the peaceful uses of outer space. URL: https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/resolutions/res_16_1721.html
12. Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, on 13 December 1963. URL: <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/principles/legal-principles.html>
13. Space Debris Mitigation Guidelines of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. URL: https://www.unoosa.org/pdf/publications/st_space_49E.pdf
14. Stephan Hobe and Jiirgen Cloppenburg, Towards a New Aerospace Convention?—Selected Legal Issues of «Space Tourism» (unpublished paper presented at 47th Colloquium of the International Institute of Space Law, Vancouver, 2004)
15. Zeldine Niamh O'Brien, Liability for Injury, Loss or Damage to the Space Tourist (unpublished paper presented at 47th Colloquium of the International Institute of Space Law, Vancouver, 2004)
16. North Sea Continental Shelf Cases (Germany v Denmark; Germany v Netherlands), 1969 ICJ 3, 230 (Feb 20, 1969) (separate opinion of Judge Lachs).
17. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) Judgment of 27 June 1986. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>
18. Convention on International Civil Aviation (Chicago Convention) signed on 7th December 1944. URL: <https://www.icao.int/publications/pages/doc7300.aspx>
19. Steven Freeland, «Up, Up and ... Back: The Emergence of Space Tourism and Its Impact on the International Law of Outer Space», *Chicago Journal of International Law* Volume 6, Number 1, Article 4 (6-1-2005)
20. Steven Freeland, There's a Satellite in my Backyard—Mirand the Convention on International Liability For Damage Caused by Space Objects, 24 *U New South Wales LJ* 462 (2001).
21. COMMERCIAL SPACE LAUNCH AMENDMENTS ACT OF 2004, PUBLIC LAW 108–492–DEC. 23, 2004. URL: https://www.faa.gov/about/office_org/headquarters_offices/ast/media/pl108-492.pdf
22. 51 USC Ch. 509: COMMERCIAL SPACE LAUNCH ACTIVITIES, §50902 (20). URL: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title51/subtitle5/chapter509&edition=prelim>
23. NICHOLAS L. JOHNSON & DARREN S. MCKNIGHT; ARTIFICIAL SPACE DEBRIS (Krieger Publishing Company, 1991); Technical Report on Space Debris (New York: United Nations, 1999). URL: www.unoosa.org/pdf/reports/ac105/AC105_720E.pdf .
24. Herbert Reis, Some Reflections on the Liability Convention for Outer Space, 6(2) *J. OF SPACE L.* 125 (1978). *JOURNAL OF SPACE LAW*, P.O, University of Mississippi School of Law.
25. Rada Popova, and Volker Schaus, The Legal Framework for Space Debris Remediation as a Tool for Sustainability in Outer Space, 9 May 2018. URL: <https://www.mdpi.com/2226-4310/5/2/55/pdf-vor>